

AKTUALIOS KONSTITUCINĖS TEISĖS Į PRIVATŲ GYVENIMĄ APSAUGOS PROBLEMAS

Dr. Edita Žiobienė

Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Konstitucinės teisės katedra
Ateities g. 20, 08303 Vilnius
Telefonas 271 45 46
Elektroninis paštas ktk@mruni.lt

*Pateikta 2005 m. balandžio 20 d.
Parengta spausdinti 2005 m. gegužės 2 d.*

Pagrindinės sąvokos: teisė į privatų gyvenimą, apsaugos mechanizmas, visuomenės interesas, viešasis asmuo, ikiteisminės institucijos.

S a n t r a u k a

Straipsnyje analizuojamos konstitucinės teisės į privatų gyvenimą reglamentavimas, nes kokia apimtimi Konstitucijos įvardytas visuomeninis santykis bus apsaugotas, labai daug priklauso ne tik nuo pačios konstitucinės normos interpretacijos, susiklosčiusių teisės tradicijų, teisinės kultūros, bet ir įstatymų leidėjo. Įstatymų leidėjo pareiga yra materializuoti konstitucinės normos turinį ir nustatyti apsaugos mechanizmą, t. y. realią galimybę pasinaudoti teise ir ją veiksmingai ginti.

Straipsnyje aptariami konstitucinės teisės į privatų gyvenimą gynimo būdai, analizuojamas ikiteisminių institucijų veiklos efektyvumas, nagrinėjama Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencija teisės į privatų gyvenimą klausimais.

Teisės į privatų gyvenimą reglamentavimas

Teisę į privataus gyvenimo neliečiamybę garantuoja Lietuvos Respublikos Konstitucija, Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija ir kiti Lietuvos Respublikos įstatymai.

Konstitucijos 22 straipsnio pirmosios dalies nuostata, tiesiogiai sauganti asmens teisę į privatų gyvenimą, nurodo bendrąjį principą, kad žmogaus privatus gyvenimas yra neliečiamas. To paties straipsnio antroje dalyje nurodyti privataus gyvenimo objektai, kurie turėtų būti neliečiami: tai asmens susirašinėjimas, pokalbiai telefonu, telegrafo pranešimai ir kitoks susižinojimas. Reikėtų pažymėti, kad sąvoka „kitoks susižinojimas“ apima visas greitai evoliucionuojančias informacijos priemones, tokias kaip internetas ar elektroninis paštas. Trečioji nagrinėjamo straipsnio dalis nustato, kad informacija apie privatų asmens gyvenimą gali būti renkama tik motyvuotu teismo sprendimu ir tik pagal įstatymą. Ketvirtoji dalis saugo asmens garbę ir orumą. Be to, Konstitucijos 22 straipsnio ketvirtoji dalis apibrėžia įstatymo ir teismo funkciją saugoti asmeninį ir šeimos gyvenimą nuo neteisėto kišimosi.

Asmens teisė į privatų gyvenimą Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 8 straipsnio nuostatose įtvirtinta imperatyvu gerbti šią teisę. Tačiau Konvencijoje ši teisė nėra absoliuti. Konvencijos 8 straipsnio antroje dalyje numatyti galimi teisės į privatų gyvenimą ribojimai. Tai gali daryti tik valstybės institucijos, kai tokio ribojimo galimybė yra nustatyta įstatymu, be to, kai toks ribojimas yra būtinas demokratinėje visuomenėje, užtikrinant valstybės ir visuomenės saugumą ir interesus bei žmonių sveikatos, moralės ir kitų teisių apsaugą. Darytina išvada, jog Konvencijos 8 straipsnio antrosios dalies nuostata įtvirtina teisės į privatų gyvenimą gynimą ne tik nuo kitų asmenų kišimosi ir kitokių privatumo pažeidimų, bet ir nuo valstybės ir jos institucijų. Europos Žmogaus Teisių

Teismas kiekvienoje byloje, susijusioje su teisės į privatų gyvenimą apsauga, pabrėžia valstybės pareigą veikti taip, kad būtų užtikrinta reali pagarba privačiam asmens gyvenimui ir tinkama teisinė gynyba teisės pažeidimo atveju.

Svarbu pabrėžti, kad privačiomis laikomos ne tik teisės aktų konkrečiai saugomos asmens gyvenimo sritys, bet ir tos sritys, kurios privačiomis, neliečiamomis laikomos veikiant visuomenės poreikiams, tradicijoms ar kultūrai. Kadangi informaciją apie asmenis leidžiama rinkti ir panaudoti tik įstatyme numatytais tikslais ir tvarka, nustatant, kokia informacija apie asmens gyvenimą neskelbtina ir kada ji gali būti paskelbta, turi būti vadovujamasi įstatymais, įtvirtinančiais draudimus skelbti tokią informaciją.

Tad kokia apimtimi Konstitucijos įvardytas visuomeninis santykis bus apsaugotas, labai daug priklauso ne tik nuo pačios konstitucinės normos interpretacijos, susiklosčiusių teisės tradicijų, teisinės kultūros, bet ir įstatymų leidėjo. Būtent įstatymų leidėjo pareiga yra materializuoti konstitucinės normos turinį.

Teisės į privatų gyvenimą reglamentavimo problemos

Konstitucinė teisė į privatų gyvenimą nėra absoliuti. Ši teisė pagal Konstituciją gali būti ribojama. Tačiau toks ribojimas turi atitikti dvi sąlygas: kai jis būtinas demokratinėje visuomenėje siekiant apsaugoti kitų asmenų teises ir laisves bei kitas konstitucines vertybes bei kai ribojimas reglamentuojamas įstatymu. Ieškant atsakymo į klausimą, ar demokratinėje visuomenėje būtina reikalingas konkretus ribojimas, pirmiausia reikia išsiaiškinti ribojimo tikslus bei paskirtį, o antra, nustatyti, ar ribojimo priemonės yra proporcingos siekiamam teisėtam tikslui.

Konstitucinis Teismas 1999 m. kovo 16 d. nutarime konstatavo, jog Konstitucijos saugomų vertybių sandūroje turi būti rasti sprendimai, užtikrinantys, kad nė viena iš tokių vertybių nebus pažeista ar nepagrįstai apribota [1].

Pagal Visuomenės informavimo įstatymo 14 straipsnio 3 dalį informacija apie privatų gyvenimą gali būti skelbiama be žmogaus sutikimo tais atvejais, kai informacijos paskelbimas nedaro žalos asmeniui arba kai informacija padeda atskleisti įstatymų pažeidimus ar nusikalstamas veikas, taip pat kai informacija yra pateikiama nagrinėjant bylą atvirame teismo procese. Be to, informacija apie viešojo asmens (valstybės politikų, valstybės tarnautojų, politinių partijų ir visuomeninių organizacijų vadovų bei kitų visuomeninėje ir politinėje veikloje dalyvaujančių asmenų) privatų gyvenimą gali būti skelbiama be jo sutikimo, jeigu ši informacija atskleidžia visuomeninę reikšmę turinčias privataus šio asmens gyvenimo aplinkybes ar asmenines savybes.

Šiuo atveju įstatymo leidėjas nustato, kad įstatymas nevienodai užtikrina asmeninio gyvenimo neliečiamumo ribą skirtingo socialinio reikšmingumo asmenims. Tačiau, kaip nurodo Konstitucinis Teismas, konstitucinis asmenų lygybės principas savaime nepaneigia to, kad įstatymu gali būti nustatytas nevienodas teisinis reguliavimas tam tikrų asmenų kategorijų, kurių padėtis skirtinga, atžvilgiu [2].

Suprantama, kad viešųjų asmenų asmeninės savybės, jų elgesys ir kai kurios privataus gyvenimo aplinkybės gali turėti reikšmės viešiesiems reikalams. Todėl Konstitucinis Teismas teigia, kad visuomenės interesas apie viešuosius asmenis žinoti daugiau negu apie kitus asmenis yra konstituciskai pagrįstas. Vadinasi, žiniasklaida gali be viešojo asmens sutikimo informuoti visuomenę apie viešojo asmens privatų gyvenimą tokiu mastu, kokiu to asmens asmeninės savybės, elgesys, kitos privataus gyvenimo aplinkybės gali turėti reikšmės viešiesiems reikalams, ir dėl to skelbiama informacija turi visuomeninę reikšmę [3].

Tačiau problemiškas yra viešojo asmens sąvokos aiškinimas. Pagal Visuomenės informavimo įstatymo 14 straipsnio 3 dalį viešaisiais asmenimis laikytini valstybės politikai, valstybės tarnautojai, politinių partijų ir visuomeninių organizacijų vadovai bei kiti visuomeninėje ir politinėje veikloje dalyvaujantys asmenys. Tuo tarpu Lietuvos Aukščiausiasis Teismas yra konstatavęs, kad viešaisiais asmenimis laikytini valstybės ir savivaldybių politikai, pareigūnai, politinių partijų ir visuomeninių organizacijų vadovai ir kiti visuomeninėje bei politinėje veikloje dalyvaujantys asmenys, t. y. dalyvaujantys įvairiose visuomeninėse organizacijose, fonduose ir judėjimuose bei žinomi asmenys, darantys įtaką visuomeniniam gyvenimui – žinomi menininkai, sportininkai, žurnalistai, kitų profesijų atstovai [4, p. 61].

Toks platus viešojo asmens sąvokos vartojimas yra gana abejotinas. Vargu ar menininkai ar sportininkai gali daryti įtaką viešiesiems reikalams. Tačiau įstatymo nuostata taip pat kelia abejonių,

nes nesuprantama, kaip dažnai ar kaip aktyviai žmogus turėtų dalyvauti visuomeninėje veikloje, kad būtų laikomas viešuoju asmeniu.

Konstitucinio Teismo nuomone, asmens pareigos ar dalyvavimas visuomeninėje veikloje savaime nėra laikytini būtiniais ar pakankamais kriterijais, pagal kuriuos asmuo gali būti priskiriamas viešiesiems asmenims. Įstatymų leidėjas, įstatymu nustatydamas kriterijus, pagal kuriuos asmuo gali būti priskiriamas viešiesiems asmenims, turi paisyti Konstitucijos 22 straipsnyje įtvirtintos žmogaus teisės į privatumą ir Konstitucijos garantuojamo bei saugomo visuomenės intereso būti informuotam apie visus veiksnius, galinčius daryti įtaką viešiesiems reikalams, pusiausvyros [3]. Taigi darytina išvada, kad įstatymų leidėjas turėtų nustatyti konkrečius kriterijus, pagal kuriuos asmuo galėtų būti priskiriamas viešiesiems asmenims.

Nustatyta viešojo asmens sąvoka turėtų būti vartojama ir kituose įstatymuose, pavyzdžiui, Civiliniam kodekse, Archyvų įstatyme, Asmens duomenų apsaugos įstatyme ir kt., tada įstatymų nuostatai taikyti nebūtų taip problemiška.

Nors žmogaus teisės, taip pat ir teisė į privatą gyvenimą, gana plačiai reglamentuoja Lietuvos Respublikos Konstitucija ir įstatymai, taip pat tarptautinės sutartys, labai svarbus jų įgyvendinimo mechanizmas: kokia reali galimybė pasinaudoti žmogaus teisėmis ir jas apginti.

Teisės į privatą gyvenimą gynimo būdai

Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas konstatavo, kad „Konstitucijoje valstybė įpareigojama gerbti žmogaus teises ir laisves, teisinėmis, materialinėmis, organizacinėmis priemonėmis užtikrinti jų gynimą nuo neteisėto kėsimosi ar ribojimo“ [5].

Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymas numato galimybę informacijos apie privatą gyvenimą neliečiamumą ginti ikiteisminėse institucijose: Žurnalistų ir leidėjų etikos komisijoje, Žurnalistų etikos inspektoriatu, Lietuvos radijo ir televizijos komisijoje. Svarbų vaidmenį, gindami žmogaus teises, vaidina ombudsmenai, kurių pareiga kontroliuoti, kaip vykdomoji valdžia užtikrina žmogaus teises ir teisėtus interesus. Ombudsmeno institucija yra ne tik atskirose šalyse, bet ir Europos Sąjungoje, o 1999 m. žmogaus teisių komisaro pareigybė įsteigta Europos Taryboje. Šių ombudsmenų funkcijos ir kreipimosi teisė į juos skiriasi. Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartijos 43 straipsnis nustato, kad visi Europos Sąjungos piliečiai ir bet kuris fizinis ar juridinis asmuo, gyvenantis ar turintis savo būstinę kurioje nors valstybėje narėje, turi teisę Sąjungos ombudsmenui nurodyti netinkamo Bendrijos institucijų ar organų administracinio darbo atvejus. Žmogaus teisių komisaras skatina žmogaus teisių švietimą, padeda funkcionuoti valstybių narių ombudsmeno institucijoms, identifikuoti atvejus, kai valstybių teisė neatitinka žmogaus teisių standartų ir skatina žmogaus teisių normų, nustatytų įvairiuose Europos Tarybos dokumentuose, įgyvendinimą valstybių teisėje. Komisaras netiria individualių skundų [6, p. 351–352]. Tačiau tiek Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartija, tiek ir Europos Tarybos dokumentai numato informacijos apie privatą gyvenimą neliečiamumo principą, todėl galima teigti, kad tiek Europos Sąjungos ombudsmenas, tiek ir Žmogaus teisių komisaras tiria skundus dėl šios teisės pažeidimų. Deja, informacijos apie privatą gyvenimą neliečiamumas Lietuvoje neginamas nė vienos nacionalinės kontrolierių institucijos: Seimo kontrolieriai tiria skundus dėl valstybės ir savivaldybių pareigūnų piktnaudžiavimo ir biurokratizmo, kitas funkcijas atlieka ir Lygių galimybių kontrolierius bei Vaiko teisių apsaugos kontrolierius.

Bene svarbiausias žmogaus teisių gynimo būdas yra Konstitucijoje įtvirtinta asmens, kurio teisės ir laisvės pažeidžiamos, teisė kreiptis į teismą. Pasak Konstitucinio teismo, asmens teisių ir laisvių teismo gynimo garantija – esminis asmens teisių ir laisvių konstitucinio instituto elementas [5].

Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas gali būti traktuojamas kaip žmogaus teisių apsaugos institucija. Nors, skirtingai nei kitose valstybėse galiojanti praktika, piliečiai negali tiesiogiai kreiptis į Konstitucinį Teismą, vis dėlto bendrosios kompetencijos ir administraciniai teismai, vadovaudamiesi Konstitucijos 110 straipsnio nuostata, jog teismas negali taikyti įstatymo, kuris prieštarauja Konstitucijai, sustabdo bylos nagrinėjimą ir kreipiasi į Konstitucinį Teismą su prašymu spręsti, ar teisės aktas atitinka Konstituciją. Tikėtina, kad ilgainiui šis sudėtingas kelias bus pakeistas – Konstitucijos nuostatos bus papildytos ir žmonės galės kreiptis tiesiogiai į Konstitucinį Teismą.

Lietuvos Respublika, ratifikuodama Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvenciją, pripažino Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisdikciją. Taigi asmenys, kurių teisės buvo pažeistos Lietuvos Respublikos jurisdikcijoje ir yra patenkinę visas priimtino sąlygas, turi teisę kreiptis į Europos Žmogaus Teisių Teismą. Šiame Teisme informacijos apie privatą gyvenimą neliečiamumą teks ginti tik vadovaujantis Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konven-

cija, beje, Europos Žmogaus Teisių Teismas byloje *I. v. United Kingdom* [7] pirmą kartą rėmėsi ir Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartijos nuostatomis.

Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartijoje yra numatyta informacijos apie privatų gyvenimą apsauga. Šios chartijos septintasis straipsnis nustato, kad turi būti gerbiamas kiekvieno asmens privatus ir šeimos gyvenimas, būsto neliečiamybė ir ryšiai. Aštuntajame straipsnyje nustatytas asmens duomenų apsaugos principas – duomenys turi būti tvarkomi teisingai tam tikrais nurodytais tikslais, asmeniui sutinkant arba remiantis kitais įstatymo numatytais teisėtais pagrindais. Beje, Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartijos 52 straipsnio trečiojoje dalyje nustatyta, kad jeigu Chartijoje numatytos teisės atitinka Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos garantuojamas teises, jų turinys ir apimtis yra tokie, kaip nustatyta konvencijoje. Tačiau ši nuostata nekliaud Europos Sąjungos teisei numatyti didesnę jų apsaugą. Be to, visos Europos Sąjungos narės pripažįsta Europos Teisingumo Teismo jurisdikciją, taigi žmogaus teisės, taip pat ir informacija apie privatų asmens gyvenimą, yra ginamos Europos Teisingumo Teisme.

Teisės į privatų gyvenimą gynimo problemos

Norint pasinaudoti šiais gynimo būdais, būtina sugebėti identifikuoti žmogaus teisių pažeidimus pagal esamas tiek nacionalines, tiek ir tarptautines teisės normas. Teisė į privatų gyvenimą šiuo metu pakankamai ir detalai reglamentuojama, tačiau svarbi kliūtis, įgyvendinant teisę į privataus gyvenimo neliečiamumą, yra nepakankamai susiformavusi teisinė sąmonė, nesugebėjimas identifikuoti privatumo pažeidimus. Pasak J. Žylio, įstatymų ir poįstatyminių valdymo aktų reguliavimo ribos priklauso nuo daugelio veiksnių – teisės tradicijų, visuomenės politinės ir teisinės kultūros lygio [8, p. 91], o analizuojant visuomenės teisinę kultūrą reikėtų nepamiršti, kad jai įtakos turi teisinė Lietuvos politinio elito sąmonė, kurioje „esama buitinės teisinės sąmonės atspindžių. Tai įvertinus kaip neišvengiamą šio laikotarpio ypatumą, belieka konstatuoti, kad skeptiškas Konstitucijos, konstitucinių nuostatų vertinimas, siūlymai juos keisti ar jų taikymas siekiant trumpalaikių politinių tikslų neskatina sparčiau įtvirtinti visuotini teisės vertybių“ [9, p. 30].

Tačiau ne tik gebėjimas identifikuoti teisės į privatų gyvenimą pažeidimą užkerta kelią sėkmingai apginti šią teisę ir nubauti pažeidėją, tam dažnai turi įtakos ir netinkamai dirbančios šią teisę privalančios ginti ikiteisminės institucijos.

Vienas iš būdų siekiant apginti teisės į informacijos apie privatų gyvenimą neliečiamumą yra kreiptis į žurnalistų savireguliacijos institucijas: Žurnalistų ir leidėjų etikos komisiją, Žurnalistų etikos inspektoriatą, Lietuvos radijo ir televizijos komisiją.

Žurnalistų etikos inspektoriatą kompetenciją nustato Visuomenės informavimo įstatymas, pagal kurį inspektorius nagrinėja suinteresuotų asmenų skundus dėl visuomenės informavimo priemonėse pažeistos jų garbės ir orumo, dėl teisės į privataus gyvenimo apsaugą pažeidimo, taip pat vertina, kaip informuojant visuomenę laikomasi šiame ir kituose įstatymuose nustatytų visuomenės informavimo principų, bei teikia valstybės institucijoms siūlymus jų įgyvendinimui tobulinti. Pagal funkcijas Žurnalistų etikos inspektoriatas institucija yra bene efektyviausia ikiteisminė teisės į informacijos apie privatų asmens gyvenimą pažeidimo fiksuotoja. Be to, įstatymas numato Žurnalistų etikos inspektoriatui teisę taikyti pažeidėjui nuobaudą – įspėjimą ir teisę reikalauti pašalinti pažeidimą. Tada, kai nustatoma, jog viešosios informacijos rengėjas ar platintojas paskelbė tikrovės neatitinkančią informaciją, žeminančią asmens garbę ir orumą ar kenkiančią jo teisėtiems interesams, inspektorius turi teisę reikalauti, kad informacijos rengėjas nustatyta tvarka paneigtų paskelbtą informaciją arba sudarytų asmeniui galimybę pačiam atsakyti ir paneigti tokią informaciją.

Pagal 2003 m. priimtus Administracinių teisės pažeidimų kodekso pakeitimus Žurnalistų etikos inspektorius gali taikyti administracines nuobaudas.

Siekiant išsiaiškinti, ar šios institucijos veikla yra efektyvi, reikėtų apžvelgti statistikos duomenis. 2004 m. Žurnalistų etikos inspektoriatas ataskaitoje teigiama, kad 2001 m. gauti 126 skundai, o priimta 13 sprendimų, 2002 m. 114 skundų – 6 sprendimai, 2003 m. 121 skundas – 7 sprendimai [10, p. 17]. Šioje ataskaitoje inspektorius nenurodo, kiek skundų buvo nepagrįstų. Tuo tarpu 2001 m. ataskaitoje nurodyta, jog tik 8 žmonių skundai buvo nepagrįsti. Taigi net jeigu ir didžioji dalis skundų būtų nepagrįsti, vis dėlto sprendimų priimta labai mažai.

Kaip jau buvo minėta, inspektorius sprendimu gali taikyti pažeidėjui nuobaudą – įspėjimą, reikalauti pašalinti pažeidimą arba skirti administracinę nuobaudą. Visuose sprendimuose inspektorius apsiriboja įspėjimu arba rekomendacija, arba kvietimu atkreipti visuomenės informavimo priemonių dėmesį, kad būtų užtikrinta asmens teisė į privatumą, o administracinės nuobaudos nė karto neskyrė,

nors teisės į privataus gyvenimo apsaugą pažeidimų buvo įvairiausių ir netgi ypač šiurkščių nepilnamečių atžvilgiu.

Abejotina tokių Žurnalistų etikos inspektoriaus sprendimų reikšmė žiniasklaidos priemonėms, o nukentėjusiajam kažin ar užtenka tokios satisfakcijos, kad visuomenės informavimo priemonėms rekomenduota atsižvelgti į konstitucines žmogaus teises.

Žurnalistų ir leidėjų etikos komisija taip pat nagrinėja skundus dėl teisės į privatų gyvenimą pažeidimų, vadovaudamasi Lietuvos žurnalistų ir leidėjų etikos kodeksu. Visuomenės informavimo įstatymas nustato, kad žiniasklaidos priemonė, pažeidusi Etikos kodekso nuostatą, privalo paskelbti Komisijos priimtą sprendimą. Tačiau toks sprendimo skelbimas negali būti traktuotinas nei kaip nuobauda teisės pažeidėjui, nei kaip moralinė satisfakcija žmogui, kurio teisės buvo pažeistos. Be to, praktikoje susiduriama su dar viena problema – žiniasklaidos priemonės vengia skelbti tokius sprendimus, deja, jokie prievartinio skelbimo arba atsakomybės už neskelbimą nėra numatyta. Todėl šios komisijos veikla ginant teisės į privataus gyvenimo neliečiamumą nėra efektyvi.

Lietuvos radijo ir televizijos komisija, be kitų jai priskirtų funkcijų, turi teisę transliuotojams, pažeidusiems Visuomenės informavimo įstatymo reikalavimus ar nevykdantiems Komisijos priimtų sprendimų, įstatymų nustatyta tvarka taikyti šias nuobaudas: įspėjimus, Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodekse numatytas pinigines baudas, ne ilgiau kaip 3 mėnesiams sustabdyti licencijos galiojimą, panaikinti licencijos galiojimą. Lietuvos radijo ir televizijos komisija yra skyrusi administracines nuobaudas. Pavyzdžiui, 2005 m. kovo 30 d. bauda buvo skirta „Tele-3“ generalinei direktorei V. Marciulevičiūtei už Nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio įstatymo pažeidimus praėjusių metų spalio viduryje laidoje „TV pagalba“, nes laidoje, neslepianč nepilnametės mergaitės veido, pasakota apie patyčias mokykloje dėl jos išvaizdos ir jai atliktą ausų korekcijos operaciją. 2004 m. birželio 30 d. Lietuvos radijo ir televizijos komisija bendrovės „Tele-3“ generalinei direktorei V. Marciulevičiūtei už Nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio įstatymo pažeidimus laidoje „Abipus sienos“ skyrė 1 tūkst. litų baudą.

Tačiau labiausiai nerimą kelia tai, kad teisės į privatų gyvenimą pažeidimas nagrinėjamas tik gavus asmens skundą. Dėl šios priežasties lieka nenubausti pažeidėjai, kurie naudojami visuomenės teisiniu neraštingumu ar neryžtingumu bei ikiteisminių institucijų vangumu.

Demokratinėje valstybėje pats patikimiausias žmogaus teisių gynimo būdas yra teisminė gynība [11]. Deja, kol kas bylų dėl teisės į privatų gyvenimą yra labai nedaug ir dauguma jų susijusios su neteisėtu atvaizdo panaudojimu. Preziuruojant, kad nacionalinių teismų praktika ginant teisę į privatų gyvenimą dar tik formuojasi, norėtusi plačiau panagrinėti Europos Žmogaus Teisių Teismo praktiką.

Informacijos apie privatų asmens gyvenimą gynimas Europos Žmogaus Teisių Teisme

Išnaudojus visas nacionalines žmogaus teises į privatų gyvenimą gynimo priemones ir laikantis nustatyto šešių mėnesių termino, asmuo turi teisę, vadovaudamasis Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos nuostatomis, kreiptis į Europos Žmogaus Teisių Teismą.

Gali kilti klausimas, ar susitariančių šalių (angl. *Contracting States*) teisė gali turėti įtakos Konvencijos interpretavimui. Šiuo atžvilgiu svarbus ne tik nacionalinės teisės kontekstas, bet ir socialinių standartų pokyčiai. Buvęs Europos Žmogaus Teisių Teismo teisėjas Van der Meersch atkreipė dėmesį į paradoksą, kad interpretuojant tarptautinę sutartį remiamasi nacionaliniais teisiniais standartais, nors sutarties tikslas yra kontroliuoti nacionalinę teisę. Tačiau pasak Van der Meersch, būtinas glaudus Konvencijos standartų ir vadinamosios Europos „bendrosios teisės“, kuri ir įkvėpė visiems priimtinius standartus, santykis. Iš esmės teismo pasitikėjimas bet kuriuo europiniu konsensumu yra priimtinas, nes tai atitinka žmogaus teisių standartų derinimą [12, p. 9].

Nesant europinio konsensuso, teismas linkęs atspindėti nacionalinę teisę taikydamas mažiausio bendro vardiklio metodą arba pritaikyti skirtingą valstybių praktiką pagal vertinimo ribų (angl. *margin of appreciation*) doktriną. Ši doktrina pirmą kartą teisės į privatų gyvenimą apsaugos klausimu buvo panaudota byloje *Handyside v. United Kingdom* [13], kurioje Europos Žmogaus Teisių Teismas pabrėžė, kad „valstybinių institucijų kai reikia apibrėžti „būtinumo“ ar „ribojimo“ ar „bausmės“ terminus (...) pozicija yra geresnė nei tarptautinio teisėjo, nes nacionalinės institucijos daug geriau žino, koks socialinis „būtinumo“ kontekstas“. Šioje byloje Europos Žmogaus Teisių Teismas pažymėjo, jog negali išskirti iš susitariančių šalių vidaus teisės vienos Europos moralės sąvokos, todėl moralės apsaugai buvo taikoma vertinimo ribų (angl. *margin of appreciation*) doktrina.

Be to, Europos Žmogaus Teisių Teismas konstatavo, kad asmens teisės apribojimas turi būti „proporcingas įstatymiškai paremtam tikslui siekti“, o byloje *Soering v. United Kingdom* [14] pabrėžė, kad Konvencijos paskirtis yra rasti sąžiningiausią pusiausvyrą tarp visuomenės pagrindinių interesų gerbimo ir fundamentalių individo teisių gynimo reikalavimų. Pasitikėjimas proporcingumo principu labiausiai įrodomas tose srityse, kur Konvencija leidžia apriboti teises esant tam tikriems pagrindams. Taigi pagal Konvencijos 8 ir 10 straipsnių antrąsias dalis, valstybė gali apriboti teises remdamasi, kad tai reikalinga „demokratinėi visuomenei“: stengiantis užtikrinti jos viešąją tvarką, sveikatą, moralę, apsaugoti kitų asmenų orumą ir teises.

Nors Konvencijos 8 straipsnyje įtvirtintas asmens teisės į privatą gyvenimą apsaugos reikalavimas, tačiau šio straipsnio antroji dalis suteikia valstybei pagrindą riboti šią asmens teisę. Todėl Europos Žmogaus Teisių Teismas, nagrinėdamas bylą, pirmiausia nustato, ar ginčo situacijoje buvo kišimosi į privatą asmens gyvenimą faktas. Tokiam faktui paaiškėjus, sprendžiama, ar toks teisės į privatumą ribojimas buvo numatytas nacionaliniuose įstatymuose. Tada analizuojama, ar atsižvelgus į bylos aplinkybes, toks žmogaus teisės ribojimas yra būtinas demokratinėje visuomenėje, siekiant apsaugoti „teisėtą tikslą“.

Klasikinė žmogaus teisių koncepcija numato valstybei pareigą nesikišti ir netrukdyti žmogui naudotis savo teisėmis. Konvencijos 1 straipsnyje nustatyta, kad susitariančios šalys įsipareigoja garantuoti Konvencijoje apibrėžtas teises ir laisves. Šis įsipareigojimas apima ne tik negatyvią, bet ir pozityvią valstybės pareigą garantuoti žmogaus teises. Negatyvioji valstybės pareiga pasireiškia labiau politinių ir pilietinių teisių atžvilgiu. Pareiga nesikišti labai dažnai akcentuojama ir žodžio laisvės atžvilgiu, o pozityvioji valstybės pareiga dažniau yra susijusi su ekonominėmis, socialinėmis ir kultūrinėmis žmogaus teisėmis [12; 19].

Nors Konvencijos 8 straipsnio antrojoje dalyje numatyta asmens apsauga nuo valstybės pareigūnų kišimosi, vis dėlto Europos Žmogaus Teisių Teismas ne kartą pabrėžė pozityvią valstybės pareigą užtikrinti privataus gyvenimo apsaugą. Byloje *X and Y v. the Netherlands* [15] Teismas pripažino, jog „greta negatyvios pareigos – susilaikyti nuo kišimosi į privatą gyvenimą, egzistuoja ir valstybės pozityvus įsipareigojimas, išplaukiantis iš privataus gyvenimo gerbimo principo, imtis priemonių, skirtų užtikrinti privataus gyvenimo gerbimą santykiuose tarp žmonių“.

Labai sudėtinga įvardyti, kokiomis aplinkybėmis valstybė turėtų imtis savo pozityviosios pareigos. Teismas pažymėjo, jog sąvoka „gerbimas“ nėra aiškiai apibrėžta, be to, susitariančiose šalyse egzistuoja gana įvairi praktika, todėl kiekvienoje byloje šios sąvokos ribos gali kisti. Valstybė turi veikti taip, kad būtų užtikrinta sąžininga pusiausvyrą tarp visuomenės ir žmogaus intereso [16; 21].

Europos Žmogaus Teisių Teismas vengė suformuluoti privataus gyvenimo definiciją, tačiau byloje *Niemietz v. Germany* [17] pateikė keletą privataus gyvenimo turinį nusakančių požymių. Europos Žmogaus Teisių Teismas konstatavo, kad nėra nei galimybės, nei būtinybės išsamiai apibrėžti privataus gyvenimo sąvoką. Teismo nuomone, būtų per daug siaura privatą gyvenimą suprasti kaip „intymų ratą“ (angl. „inner circle“), kur kiekvienas gali elgtis kaip tinkamas ir visiškai atsiriboti nuo išorinio pasaulio. Asmeninio gyvenimo gerbimas tam tikra prasme yra asmens teisė užmegzti ir plėtoti santykius su kitais žmonėmis. Be to, Europos Žmogaus Teisių Teismas pabrėžė, jog „darbe dauguma žmonių turi daugiausia progų užmegzti ryšius su aplinkiniu pasauliu“. Anot Europos Žmogaus Teisių Teismo, tokią nuostatą galima patvirtinti faktų, jog darbe ne visada galima atskirti tai, kas priklauso profesinei sričiai, o kas asmeninei. Šioje byloje gana daug dėmesio skirta sąvokos „gyvenamoji vieta“ skirtingai interpretacijai. Prancūziška šios sąvokos versija „domicile“ yra daug platesnė už angliškąją „home“ ir gali reikšti ne tik gyvenamąją vietą, bet ir kontorą. Europos Žmogaus Teisių Teismo nuomone, interpretuojant sąvokas „privatus gyvenimas“ ir „gyvenamoji vieta“ kaip apimančias ir profesinę žmogaus veiklą bei profesines patalpas, būtų pasiektas pagrindinis Konvencijos 8 straipsnio tikslas – apsaugoti žmogų nuo savavališko viešosios valdžios kišimosi.

Vadovaujantis Europos žmogaus teisių konvencijos 8 straipsnio nuostatomis, galima ginti labai skirtingus privataus gyvenimo aspektus: fizinį ir moralinį integralumą, seksualinę orientaciją, susirašinėjimo ir kitokio komunikavimo slaptumą, asmens duomenų atskleidimą trečiajam asmeniui, asmens sveikatos duomenų atskleidimą, teisę į vardą, taip pat šeimos gyvenimo klausimus: nesantuokinių vaikų teises, prievartinį šeimos išskyrimą, įvaikinimą, kitas šeimos problemas, susijusias su imigracija, ir kt.

Išvados

1. Kadangi Lietuvos Respublikos Konstitucijoje viešojo asmens instituto nėra, tai įstatymų leido, įtvirtinančio viešojo asmens institutą, pareiga yra apibrėžti kriterijus, pagal kuriuos tam tikrus

asmenis galima priskirti viešiesiems asmenims. Šiuo atveju įstatymų leidėjas privalo paisyti Konstitucijos 22 straipsnyje įtvirtintos žmogaus teisės į privatumą ir Konstitucijos garantuojamo bei saugomo visuomenės intereso būti informuotam apie visa, kas gali daryti įtaką viešiesiems reikalams, pusiausvyros. Visuomenės informavimo įstatymo 14 straipsnio trečiosios dalies nuostata, jog viešiesiems asmenims priskiriami ir visuomeninėje veikloje dalyvaujantys asmenys, yra abejotina, nes įstatymo įvestas kriterijus yra labai nekonkretus ir dviprasmiškas. Nesuprantama, kaip intensyviai asmuo turėtų reikštis visuomeninėje veikloje, kad būtų laikomas viešuoju asmeniu. Darytina išvada, kad įstatymų leidėjas turėtų sukonkretinti asmens priskyrimo viešajam asmeniui kriterijus. Siūlymas būtų papildyti įstatymo nuostatą ir apibrėžti, kad viešuoju asmeniu laikytini tik politikai ir valstybinių institucijų tarnautojai, darantys įtaką sprendžiant svarbius valstybės klausimus.

2. Įstatymo leidėjo pareiga ne tik nustatyti konstitucinės teisės turinį bei ribas, bet taip pat ir konstitucinės teisės gynimo mechanizmą, kuris privalo būti efektyvus.

3. Teisės į informacijos apie privatų asmens gyvenimą gynimas ikiteisminėse institucijose nėra efektyvus, nes išnagrinėjama labai mažai pareiškimų, praktiškai netaikomos jokios sankcijos pažeidėjui, priimti sprendimai nesuteikia ir moralinės satisfakcijos nukentėjusiajam, todėl tenka kreiptis į teismą.

LITERATŪRA

1. **1999 m. kovo 16 d.** Konstitucinio Teismo nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos muziejų įstatymo 5 straipsnio 2 dalies atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“.
2. **1996 m. vasario 28 d.** Konstitucinio Teismo nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1995 m. rugpjūčio 30 d. nutarimo Nr. 1164 „Dėl dalies Žemės ūkio ministerijos įmonių paskolų kapitalizavimo“ atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai, Lietuvos Respublikos biudžetinės sandaros įstatymo 13 straipsniui, Lietuvos Respublikos žemės ūkio ekonominių santykių valstybinio reguliavimo įstatymo 9 straipsniui ir Lietuvos Respublikos akcinių bendrovių įstatymo 43 straipsnio 1 daliai“.
3. **2002 m. spalio 23 d.** Konstitucinio Teismo nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymo 8 straipsnio ir 14 straipsnio 3 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“.
4. **Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 7, 7¹ straipsnių ir Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymo taikymo teismų praktikoje, nagrinėjant garbės ir orumo gynimo civilines bylas, apžvalga** // Teismų praktika. 1998. Nr. 9.
5. **2000 m. birželio 30 d.** Konstitucinio Teismo nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos žalos, padarytos neteisėtais kvotos, tardymo, prokuratūros ir teismo veiksmais, atlyginimo įstatymo 3 straipsnio 1 dalies ir 4 straipsnio 1 dalies 1 punkto atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“.
6. **Birmontienė T.** Žmogaus teisių garantijos. Europos žmogaus teisių konvencijos reikšmė // Lietuvos konstitucinė teisė. – Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2001.
7. **Byla I. v. United Kingdom, Judgement of 11 July 2002.**
8. **Žilyys J.** Teisėkūra ir konstitucinė justicija // Teisės problemos. 2000. Nr. 2.
9. **Žilyys J.** Konstitucijos stabilumas teisinės kultūros kontekste // Konstitucija, žmogus, teisinė valstybė (konferencijos medžiaga). – Vilnius, 1998.
10. **Žurnalistų etikos inspektoriaus R.Gudaičio 2003–2004 m. veiklos ataskaita.** – Vilnius, 2004.
11. **1994 m. vasario 14 d.** Konstitucinio Teismo nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso 53 straipsnio ir Lietuvos Respublikos prokuratūros įstatymo 21 straipsnio 3 dalies atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“.
12. **Harris D. J., O’Boyle M., Warbrick C.** Law of European Convention on Human Rights. London: Butterworths, 1999.
13. **Byla Handyside v. United Kingdom, Judgement of 7 December 1976.**
14. **Byla Soering v. United Kingdom, judgement of 7 July 1989.**
15. **Byla X and Y v. the Netherlands, Judgement of 26 March 1985.**
16. **Kilkelly U.** The Right to Respect for Private and Family Life. Strasbourg: Council of Europe. 2001.
17. **Byla Niemietz v. Germany, Judgement of 16 December 1992.**

The Most Important Problems of Protection of Constitutional Right to Privacy

Dr. Edita Žiobienė
Mykolas Romeris University

Keywords: *right to privacy, society interest, public person.*

SUMMARY

The relation of the right to privacy to other rights and possible means and limitations of the combination of these rights are examined in this article. Law has to harmonize opposite interests and guarantee adequate protection of these interests by legal regulation. The principle of constitutional integrity is a legal imperative to the legislator and other subjects to base their actions upon the Constitution as an integral system. Therefore, from the standpoint of legal validity, no constitutional norm can be superior to another. It is not possible for a legal regulation, where an individual is deprived of a certain constitutional right while realizing another, to be set. Exceptional attention is paid to regulation of the right to privacy and the protection of information about private life, taking into consideration a different social status of public and private persons.

Since notion of a public person is not defined in the Constitution of the Republic of Lithuania, it is the legislator's, who establishes the institute of a public person, duty to define the criteria according to which certain people could be attributed to the group of public people. The notion in Part 3 Article 14 of the Law on Provision of Information to the Public that people participating in public work are treated as public people is doubtful because the criterion established by law is not concrete and ambiguous. It is not clear how intensively an individual would have to act in the society to be treated as a public person. A conclusion is to be drawn that the legislator should make the criteria according to which a person is attributed to the group of public people more concrete. It is proposed to supplement the notion of the law and define that only politicians and civil servants who influence solution of important state questions are to be treated as public people.

The article analyses the protection means of information about person's private life. Special attention is paid for before the trial protection. The conclusion is that the protection of private life in before-the-trial institutions is not effective because very few applications are investigated, practically no sanctions are applied to the infringer, adopted decisions do not provide for moral satisfaction to an injured person, therefore he is obliged to sue.

